

LT- JA STI-LIITELISTE ADVERBIDE KASUTUSE MUUTUMINE EESTI KIRJAKEELES¹

Annika Küngas

Tartu Ülikool

Kokkuvõte. Artiklis võetakse vaatluse alla mõningate *lt*-liiteliste adverbide tarvitamine ning nende funktsioonide muutumine eesti kirjakeeles. Antakse ülevaade *lt*-adverbiliite esinemisest vanas kirjakeeles ning tuakse välja ka sufiksi tänapäevane kasutamine. Vana kirjakeele korpuse põhjal analüüsitakse eri autorite *lt*-liiteliste adverbide ja modaaladverbide kasutamist, keskendudes 17. sajandi autorite Georg Mülleri ja Heinrich Stahli tekstidele. Nendes tekstides on paralleelselt vaatluse all *lt*- ja *sti*-adverbiliited, kuna läbi kirjakeele ajaloo on neil sufiksitel olnud sarnane funktsioon. Sellest on tingitud ka nende liidete variatiivsus. Mõlema autori tekstides on valdavad *sti*-liitelised (modaal)adverbid. Tänapäeva kirjakeeles sagedamate *lt*-liiteliste adverbide ja modaaladverbide jälgimine vanas kirjakeeles loob tausta nende sõnade uurimiseks tänapäeval, mil *lt*- ja *sti*-liiteliste adverbide vahetamine keeles on vastupidine. Artikli koostamisel on silmas peetud, et *lt*-liitega sõnad on tänapäeva eesti keeles üksused, millel on peale täistähendusliku ka pragmaatiline kasutus.

Märksõnad: adverbid, modaaladverbid, vana kirjakeel, tänapäeva kirjakeel, *lt*-liide, *sti*-liide

DOI: <http://dx.doi.org/10.12697/jeful.2013.4.3.04>

1. Sissejuhatus

Tänapäeva eesti keeles on viisiadverbid tihti peale modaalsõnade allikaks (Valdmets 2011). Modaaladverbid on pragmaatilised üksused ehk modaalpartiklid ja diskursusemarkerid, mis on suuresti just viimase saja aasta jooksul kujunenud täistähenduslike sõnade baasil. Praegu on kirjakeeles nii mõnigi *lt*-liiteline sõna (*tegelikult*, *loomulikult*, *ilmselt* jne) paralleelselt kasutusel kahes erinevas funktsioonis: täistähenduslikuna ja mittetäistähenduslikuna. Samuti on esile toodud, et sõnade selline rööpne funktsioneerimine on pigem uuema kirjakeele nähtus, hõlmates viimast sadakonda aastat (Valdmets 2011, Valdmets, Habicht 2013). Vana kirjakeele allikates leidub *lt*-liitelisi adverbe aga juba 16. ja 17. sajandil. Artikli eesmärgiks on vaadelda *lt*-liiteliste

1 Olen tänulik Külli Habichtile ja Leelo Keevallikule sisukate arutelude ja suunamise eest artikli kirjutamise vältel. Aitäh ka artikli retsensendile paranduste ning ideede eest.

sõnade esinemist ja funktsioone eesti vanas kirjakeeles lootusega leida seoseid nende toonase ja tänapäevase kasutuse vahel ning põhjendusi selle kohta, miks teatud sõnade puhul on esile tõusnud pragmaatiline tähendus. Seetärvis kirjeldatakse ka vanades tekstides rohkelt esineva *sti*-liite kasutamist ning *lt*- ja *st**-liite² omavahelist „tööjaotust” ja proportsiooni kahe 17. sajandi autori tekstides.

Silmas on peetud asjaolu, et *lt*-liitega adverbide varasema kasutuse jälgimine on oluline nende edasise adverbist pragmaatiliseks markeriks arenemise kirjeldamisel.³ Seega nõuab nende kasutusele diakroonilise raamistiku loomine tervikpildi saamiseks muuhulgas vanematest materjalidest teabe leidmist. Keskendutakse diakroonilise ülevaate andmisele *lt*-liiteliste adverbide kasutusest, kuna just need üksused on tänapäeva kirjakeeles muutumas (Valdmets 2013). Tänapäeval pragmaatiliste markeritena tarvitatavoid *lt*-liitelisi sõnu (*ilmselt*, *põhimõtteliselt* jtt) pole aga sellisena võimalik vana kirjakeele tekstidest leida, kuna tõenäoliselt on nad kirjakeeles kasutusele võetud alles viimase sadakonna aasta jooksul, st 19. sajandi lõpul või 20. sajandi algul, kui toimus leksikoni teadlik rikastamine (vt ka Valdmets, Habicht 2013). Seetõttu on oluline teada saada, mis tähenduses ja funktsioonides on *lt*-liitelisi adverbe vanas kirjakeeles tarvitatud. Märkimist väärib ka see, et praegusel ajal valdav adverbiliide *-lt* on paljude tüvede juures asendanud vana kirjakeele *-st**, mis oli varasemates tekstides tarvitusel nii adverbide kui ka modaalaradverbide liitena, olles ühtlasi enam kasutatud kui *-lt*. See on ka põhjuseks, miks artiklis on vaatluse all nii Mülleri ja Stahli *lt*- kui ka *st**-liited.

Siinse uurimuse tarbeks on otsitud vanema kirjakeele erinevaid allikaid, mis looksid pildi viimase sajandi jooksul uusi funktsioone omandanud üksuste kasutusest enne 20. sajandit. Artikkel on jaotatud kolme ossa. Kõigepealt on kirjeldatud *lt*-sufiksist ning selle funktsioone üldiselt. Tänapäeva eesti kirjakeele adverbiletiste kirjeldamiseks on esitatud seisukohti keeleteadlastelt, kes on käsitlenud *lt*-sufiksigi sõnu. Seejärel on uurimuse teises osas tutvustatud *lt*-adverbiliidet vanas kirjakeeles, näitamaks, kuidas seda on 16.–21. sajandi kirjakeeles kasutatud. Välja on toodud materjal alates 16. sajandist ehk esimestest teadaolevatest pikematest eestikeelsetest tekstidest, mis sisaldavad ühtlasi varasemaid *lt*-liiteliste adverbide kirjakeelse tarvitamise

2 *-st** on *sti*-, *st*-, *ste*- ja *stj*-liite koondtähistus. Need neli vanas kirjakeeles esinenud sufiksist on tänapäeval muutunud *sti*-kujuliseks.

3 Multifunktsionaalsed *lt*-liitega sõnad tänapäeval on

1) adverbid,

2) vähem või rohkem grammatiseerunud pragmaatilised markerid:

a) modaalpartiklid (fraasi- ja lauselaiendid),

b) diskursusemarkerid (Valdmets 2013).

juhte. Allikatena on kasutatud materjale Tartu Ülikooli vana kirjakeele korpusest (VAKK) ning vanemaid sõnastikke ja grammatikaid. Artikli kolmas osa keskendub Georg Mülleri ja Heinrich Stahli tekstides esinevatele adverbidele ja modaaladverbidele. Mülleri ja Stahli kirjanepanekute analüüsimiseks on kasutatud VAKK-i märgendatud materjali, vaadeldes kõrvutavalt *lt-* ja *st**-liite esinemist. Viimase saja aasta jooksul on *lt*-liitel olnud kaks funktsiooni, selle abil on tuletatud ühelt poolt täistähenduslikke adverbe ja teisalt mittetäistähenduslikke pragmaatilisi sõnu. Seevastu oli VAKK-i andmetel just *st**-liide see, mis eksisteeris vanas kirjakeeles nii modaaladverbi- kui ka adverbiliitena.

2. *lt*-liite funktsioon

lt-liide on eesti keeles väga produktiivne adverbisufiks. Enamasti muudab see adjektiivide adverbiks, kuid esineb ka juhtumeid, kus *lt*-sufiks liitub määrsõnade tuletamisel oleviku või mineviku keskõnadele. Harva lisandub *-lt* veel substantiivile. Kõige rohkem liitub *lt*-sufiks omadussõnaliitiga (*-ne*, *-line* ja *-lik*) lõppevatele sõnadele. *ne-*, *line-* ja *lik*-tuletusliitega omadussõnad on eesti keeles ühtlasi sagedaimad (EKG 1995: 564 jj) ning seetõttu on ka *selt-*, *liselt-* ja *likult*-lõpuga *lt*-määrsõnu enim (*reaalselt*, *loogiliselt*, *rahulikult*). Teisalt esineb olukordi, kus *lt*-liide on lisandunud adjektiivile, mille nominatiivi- ja genitiivvormid on samad (nt *julge-lt*, *vaba-lt*, *ilge-lt*) või millele on genitiivis lisandunud tüvevokaal (nt *hullu-lt*, *karmi-lt*). Tuletatud tüvele on probleemideta võimalik liita vaid *lt*-sufiks, enamik teisi sufikseid liitub juurtüvele (Kasik 2013: 180–181). See põhjendab ka *lt*-liiteliste adverbide (ja neist edasi arenenud pragmaatiliste markerite) laialdast kasutust eesti keeles. Arvestades asjaolu, et eesti keeles on *ne-*, *line-* ja *lik*-lõpulisi adjektiive ja *lt*-lõpulisi adverbe enim ning neid kasutatakse tihedasti, leiab nende puhul kinnitust ka väide, mille kohaselt kipuvad keeles grammatiseeruma sagedasti esinevad üksused (Bybee 2003).⁴

Mõningatel juhtudel saab määrsõnatuletuses liiteid *-lt* ja *-sti* kasutada rööpselt (nt *julge-lt* ja *julge-sti*), kuid seda mitte alati, kuna *-sti* on tänapäeva keeles vähem tarvitusel ning kõikidele siin vaadeldavatele sõnatüvedele ei ole seda võimalik liita. *sti*-liite vähesem tarvitus on põhjendatav sellega, et tema tuletusmall seab alussõna struktuurile suuremad piirangud (Kasik 2013: 183–185), s.t enamasti ei liitu *-sti* tuletatud adjektiividele, nagu seda teeb *-lt*. Selline *lt*-liite kasutuse

4 Siin on grammatiseerumise all silmas peetud adverbide edasiarengut pragmaatilisteks markeriteks.

valdavus on aga tänapäevane nähtus, varem on olukord olnud vastupidine, nagu võib kokkuvõtvalt tõdeda ka Mülleri ja Stahlil tekste analüüsid. Siiski märgati juba 20. sajandi esimesel poolel, et *sti*-liide on ebaproduktiivne. Aavik (1936b: 3) kirjeldab oma grammatikas, kuidas pikematele sõnadele ning eriti *line*-, *lik*-, *ik*- ja vahel ka *ne*-lõpulistele adjektiividele tuleks liita *lt*-sufiks, aga lühematele sõnadele *sti*-sufiks. Aaviku järgi on mõnest tüvest võimalik moodustada nii *lt*-kui ka *sti*-lõpulisi adverbide, silmas tuleks pidada vaid nende kohatist tähenduserinevust (nt *kergesti* vs. *kergelt*). Üldiselt aga tuleks tema arvates vana *sti*-lõppu võimaluse korral eelistada, kuna see on hääbumas ja selle rolli on üle võtmas *-lt*. (Aavik 1936b: 3) Soome keele eeskujuga pooldanud Aaviku soovitus on kooskõlas ka selle sugulaskeele arenguga. Nimelt on soome keeles tänaseni valdavam *sti*-liide (ISK 2004, § 373, Hakulinen 2000: 231). Hakulinen on ka märkinud, et ajalooliselt on *lti*-lõpp soome keeles väljendanud määra (nt *kyllälti* 'küllalt'), paralleelselt toob ta välja ka ablatiivi lõpu *-ltA*, kuna adverbil *lt*-aines on kujunenud ablatiivi *lt*-ainest (Hakulinen 2000: 229). Hakulinen märgib ühtlasi, et ablatiivi ja latiivi ühisosa on läbipaistev tänaseni: *leikkasi syvälti* = 'syvältä' + 'syvään, syvälle' (*ib.*). Eesti keeleski saaks samaväärselt öelda *lõikas sügavalt* ehk *sügavasti* ja *sügavale* (küsimused vastavalt *kuidas?* ja *kuhu?*). Ferdinand Johann Wiedemann on oma 1875. aasta grammatikas samuti välja toonud, et *lt*-liide on kujunenud lõpuvariantidest *-lda*, *-lta* ja *-ldi*, *-lde* (*-lti*, *-lte*). Analooget arenguna märgib ta *sti*-sufiksi kujunemist elatiivi tunnusest. (Wiedemann 1875: 301–302)

Mõni tänapäeval adverbina kasutatav sõna on tuletatud vanast tüvest, tihtipeale just adjektiivitüvest. Näiteks omadussõnad *julge* ja *vaba* (Stahlil *julgk* ja *wabba*) esinesid juba Heinrich Stahlil saksa-eesti sõnaraamatus (Stahl 2000 [1637]). Samuti on vanad substantiivtüved *pohhi*, *ilm* jt Heinrich Gösekeni 1660. aasta grammatikas ja sõnastikus (Kingisepp jt 2010), olles varajaseks allikaks uutele omadussõnadele *põhimõtteline* ja *ilmne* ning ka nendest tuletatavatele adverbidele *põhimõtteliselt* ja *ilmselt*. Samas on tänapäeva keeles kasutusel ka *lt*-liitelisi üksusi, mis on keelde toodud selle teadliku rikastamise eesmärgil alles viimase sajandi vältel. Märkimisväärne on seejuures asjaolu, et adverbid, mille esinemist pole vanast kirjakeelest registreeritud, on siiski muutumas sama kiiresti kui sellised üksused, mida on võimalik leida ka varasematest kirjanekutest (Valdmets 2013).

Siinse artikli eesmärgiks on pakkuda diakroonilist tausta praegusel ajal kujunemisejärgus olevate *lt*-liiteliste pragmaatiliste markerite arengu seletamisele. Seetõttu on niisuguseid arenevaid üksusi (nt *tegelikult*, *loomulikult*, *praktiliselt* jne) püütud leida ka vanemast kirjakeelest. Otsitud on viimase saja aasta jooksul potentsiaalselt gram-

matiseerumas olnud *lt*-liitelisi sõnu, nagu *tegelikult*, *loomulikult*, *praktiliselt*, *julgelt*, *lihtsalt*, *täpselt*, *vabalt*, *õudselt*, *ilmselt* ja *põhimõtteliselt*, kuid neid VAKK-is ei esine. Ajas veel kaugemale tagasi minnes on võimalik toetuda ka näiteks „Eesti etümoloogiasõnaraamatule”, kus teiste hulgas on välja toodud multifunktsionaalsete *lt*-liiteliste sõnade *julgelt*, *lihtsalt*, *täpselt*, *vabalt* ja *õudselt* päritolu (Metsmägi jt 2012: 100, 239, 567, 583, 627). Läänemeresoome tüvedena on esitatud nt sõnad *õud*, *julge* ja *täpne*, neist viimane on tuletatud sõnast *täpp*. Kõigil neil on eesti sugulaskeeltes vaste – tegemist on omatüveliste sõnadega. Sugulaskeeltes on vasted ka sõnal *vaba*, kuid ära on märgitud selle laenuline päritolu vanavene sõnast *svobodŭ* ‘vaba’. Sõna *lihtne* on samuti laensõna, mille puhul on lähtena märgitud alamsaksa omadussõna *slicht* ‘lihtne, sile’ või saksa *schlicht* ‘lihtne, sile’.

3. *lt*-liide vanas kirjakeeles

Järgnevalt on tutvustatud uuritavate adverbide kujunemislugu, kasutades allikmaterjalina Tartu Ülikooli vana kirjakeele korpust ning vanu sõnaraamatuid ja grammatikaid. Keskendatud on ennekõike tuletusliite abil adjektiivist moodustatud adverbidele, kuid võimaluse korral on välja toodud teisigi *lt*-sufiksiga üksusi. Vaatluse all on materjal 16. sajandist kuni 20. sajandi esimese pooleni.

lt-adverbid on eesti vanas kirjakeeles kasutusel olnud juba esimestest pikematest kirjapanekutest, st 16. sajandist alates. Esimene *lt*-liitega mäarsõna (*esmalt*, 1) leidub Laurentius Boieruse tõlketekstis (1587–1595).⁵ Sõna võib tõlgendada kui vokaalharmoonilist tuletist numeraalitüvest *esi-*, kuigi seda võiks interpreteerida ka tuletatuna adjektiivist *esmane*.

- (1) Icke icke erra **esmelt** oma pattut, peräst kike ylma – Kwna teie teete, sis Jumala armu se ylma päl awusas; Ninck teise elol se tayuase remu sate (VAKK, 1587-Boierus, 3).

Alates 17. sajandi algusest võib adjektiividest tuletatud adverbe leida juba laialdasemalt. Näiteks Georg Mülleri jutlustes (1600–1606) esineb leksikaliseerunud oleviku partitsiibi vorm *ellaw* ‘elav’ 40 korda (2, 3) ning sellest tuletatud viisiadverb *ellawalt* ‘elavalt’ on Müllerial

5 Enne Boieruse teksti on *-lt* vanas kirjakeeles esinenud käändsõna ablatiivilõpuna (*pohalt waymolt*; VAKK, 1524-Kullamaa, 142), proadverbi osana (*sæhlt*; VAKK, 1585-Volcker, 2) ja adpositsiooni osana (*peralt*; VAKK, 1585-Volcker, 4). Viimased näited osutavad samuti ablatiivivormide kivinemisele.

kasutusel 14 lauses (VAKK⁶). See näitab, et *-lt* funktsioneerib 17. sajandi alguses omaette tuletusmorfeemina. Enamasti on aga 17. sajandi tekstides esinevad *lt*-määrsõnad omaette üksused, millel samades tekstides omadussõnalist allikat ei ole.

- (2) Sýß kostis Petr2 ninck päyatis: Sina ollet Chr2 se **ellawa** Iumala Poick (VAKK, 1601-Myller 37, 11).
- (3) Meÿe Loehme kaas A. R. eth kax Inimeßet algkmesest sest Ilmast **ellawalt** omat v̄lleßwoetuth Taÿwaße, Kudt se Patriarch Enoch, ninck se Prophet Elia, nedsamat eb olle mitte errasurnut, moito næmat omat v̄lleßwoetuth Taÿwaße (VAKK, 1603-Myller 8, 5).

Johann Hornungi 1693. aasta eesti keele grammatikas on samuti välja toodud, et adverbide saab moodustada süstemaatiliselt, lisades adjektiivivi genitiivvormile sufiksi; tema nimetab viisiadverbi tuletusliitena näiteks *-st* või *-ste* (nt *aus* : *ausa* > *ausast* ja *ausaste*; *helle* : *helleda* > *helledast* ja *helledaste*). Sel teel tuletatud määrsõnu on Hornungi adverbide loendis palju (*nobbedast*, *kaunist*, *illusast*, *kindlast* jt). Samas leidub tema materjalis ka *lt*-lõpulisel üksusel (*nimmelt*, *waewalt* jt), millel pole adjektiivset lähet. (Hornung 1977 [1693]: 93–101) Vanas kirjakeeles kasutatud *st*-/*ste*-sufiksikuju on muutunud tänapäeval *sti*-ks, mida saab mõnede sõnade puhul kasutada *lt*-sufiksiga paralleelselt. Eelistatavam on tänapäeval ikkagi *lt*-liide.

lt-määrsõnu leidub varasemast rohkem 18. sajandi tekstides, muuhulgas Anton Thor Helle grammatika (2006 [1732]) rahvapärastes dialoogides. Üheks seda tüüpi näiteks on omadussõnast *armulik* tuletatud viisimäärsõna *armulikult* (4). Olgu lisatud, et *armuline/ armulik – armulikult* on olnud kasutusel varemgi: *armulikune* Mülleri 17. sajandi alguses ning *armolikult* Heinrich Stahli 17. sajandi keskpaigas kirjutatud tekstides. Ka Turu käsikirjas (17. sajandi esimesest poolest) on vormid *armuline* ja *armoline* olemas. Sealsamas on kasutusel ka sõna *armasti* ‘armsasti’.

- (4) Wata, nenda wottab pühha Waim sind **armolikkult** kutsuda õige usso pole omma kalli sanna läbbi (VAKK, 1732-Helle, 415).

Nii Thor Helle 1732. aasta „Lühikeses sissejuhatuses eesti keelde” (Thor Helle 2006 [1732]) kui ka Hupeli 1780. aasta „Eesti keeleõpetuses mõlema peamurde tarvis” (Hupel 1780) leidub sõnastikuosas tüvesid, millest tänapäevaks on kujunenud *lt*-lõpulisel adverbide ning

6 Märksõnade sagedused Mülleri jutlustes (kokku on Mülleri tekstides 1812 erinevat lemmat): Tartu Ülikooli vana kirjakeele korpus. Saadaval internetis <<http://www.murre.ut.ee/vakkur/Korpused/Statistika/lemmasagmyller.htm>>. Vaadatud 24.06.2013. Mülleri tekstide täpsem analüüs on esitatud artikli järgmises osas.

nendest edasi ka pragmaatilisi markereid (*täpselt*, *õudselts*, *ilmselt*, *julgelt*, *vabalt* jne). Teiste hulgas on nii Thor Hellel kui ka Hupelil ära toodud *täppilinne* ja *täplik*, *julgeste* ja *wabba(t)*. Adverbi *julgeste* leidub VAKK-i andmetel ka 1715. aasta Uues Testamendis.

Seega on vanade materjalide põhjal võimalik öelda, et *-lt* on määrsõnasufiksina kirjakeeles kasutusel olnud kohe esimestes 16. sajandist säilinud tekstides ja omadussõnale lisatav *lt*-liide on tarvitusel olnud kindlalt juba 17. sajandil. Rahvakeeles oli selline kasutus ilmselt levinud olnud juba varem, sest eeldada võib tolleaegsete kirjapanekute mõjutatust suulisest keelest ja asjaolu, et korpuse andmed kajastavad omaaegset rahvapärast keelekasutust.

VAKK-i põhjal olgu veel kord kokkuvõtvalt märgitud, et tänapäeval sagedad produktiivse malli järgi omadussõnadest tuletatud määrsõnad (*selt-*, *likult-* ja *liselt-lõpuga*) ilmuvad kirjakeelde ajapikku.⁷ Vanim on *-selt*, mis on kasutusel olnud juba Mülleri 1600. aasta jutluses, kus *wÿmselt* esineb tähenduses 'viimaks' (5).

- (5) **Wÿmselt** pallub se põha rÿsti Kirck, et se vwssündinut Lapsukene lh2 Chr2 tedda sen Porgkuhauwa eddest tahax hoÿta, Ku{ÿ}dt meÿe {kaas} sel kombel meddÿ Põha Patre siddes kaas tehme, kuß meÿe ninda pallume (VAKK, 1600-Myller 2, 9).

selt-lõpp on mõnes vormis kasutusel kujul *-salt*, nagu näiteks sõnas *lihtsalt* (*lihtne* : *lihtsa* > *lihtsalt*); kirjakeeles on sellist vormi esimest korda nimetatud Wiedemanni eesti-saksa sõnaraamatus (märgitud: *lihtsalt* = *lihtjas* (adv)) (Wiedemann 1923: 498).

likult-lõpp on samuti tekstides esindatud juba 17. sajandi esimesest poolest. Joachim Rossihniuse teksti näitelause on *põhalikult* 'pühalikult' kasutusel viisiadverbina, mis on tuletatud *lik-lõpulisest* omadussõnast (6).

- (6) Meije peame Iummalat peljama ninck armastama, et meije need juttusset nink temma Sõña ei mitte erralaitame, enge se samma **põhalikult** piddame, hählel mehlel kuhleme ninck oppeme (VAKK, 1632-Rossihnius 1a, 7).

liselt-lõpuline määrsõna esineb VAKK-is mõnevõrra hilisemates, alles 19. sajandi esimesest poolest pärinevates tekstides (7).⁸ Selle

7 Siin ja edaspidi (ka Mülleri ja Stahli töid täpsemalt analüüsid) on vaatluse all vaid tänapäeva eesti keeles produktiivse malli järgi tuletatud adjektiividest moodustatud adverbid. Käsitletakse üksnes sagedaimate omadussõnaliidete *-ne*, *-line* ja *-lik* abil tuletatud alussõnu. Teisi adverbe, mis on moodustatud liitega adjektiivist (nt Mülleri sõnad *õndsalt* < *õnnis*; *armsasti* < *armas*), siinses uurimuses ei vaadelda.

8 Stahli tekstides on *line*-omadussõnaliitest tarvitusel lühenenud *li*-variant, millele on liidetud *-st*.

näitelause juures on huvitav ka asjaolu, et praegusel ajal oleks sõna *rahholiselt* vaste *rahulikult*, mis sisaldab sedasama *lt*-adverbisufiksit liidetuna teistsugusele adjektiivikujule.

- (7) Õhto pimmedusega waikis suretükide mürrin ja püsside praggin, ja innimesed said nüid jä'lle **rahholiselt** hinge tõ'mmata (VAKK, 1841-Suve_Jaan, 24).

19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses toimus eesti keele intensiivne rikastamine ning seetõttu on mõnedki tänapäeval sagedad *lt*-lõpulised adverbid ja pragmaatilised markerid (ning ka nende tüved) kirjakeelde jõudnud alles viimase saja aasta jooksul. Näiteks sõna *ilmne* on välja toodud Aaviku 1921. aasta uute sõnade sõnastikus alles uude lekseemina (Aavik 1921: 28) ning märgitud on, et tegemist on soome keele eeskujul juurutatava sõnaga. Samuti võisid veel 20. sajandi alguses mõned *lt*-liitelised sõnad olla tuletustüvest sõltuvalt tarvitusel mitmel kujul (*põhimõtteliselt* vs. *põhjusemõttelikult* ja *põhjusemõtteliselt*; *lihtsalt* vs. *lihselt*, *lihtselt* jne). Näiteks sõna *lihtsalt* on leitav juba Tartu Ülikooli eesti kirjakeele korpuse (EKK) 1890. aastate tekstidest, kuid Aavik tarvitab oma 1936. aasta artiklis vormi *lihselt* (8). On võimalus, et see on trükiviga, mitte Aaviku kasutatud ortograafiline variant, kuid huvitav on seejuures asjaolu, et Aaviku näitelause on tegemist pragmaatilise tarvitusega (sõna *lihtsalt* kohta vt Valdmets 2013).

- (8) Ei – siin on **lihselt** tegemist patuoina otsimisega, kelle kaela veeretada omaenese patud – puudulik keeleoskus, mida alateadlikult tajutakse ja mida tahetakse millegagi vabandada (Aavik 1936a).

Trükivea võimalusele viitab ka asjaolu, et selline vorm ei ole Aavikul ühtlane: sama aasta väljaandes „Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika” on ta kasutanud ootuspärasemat kuju *lihtselt* (9).

- (9) Tahetakse väljendada **lihtselt** seda, kui palju ja kes on valitud, on õigem ja täpsem ütelda: ‘valimiste tulemused’ (Aavik 1936b: 202).

4. *sti*- ja *lt*-liitelised adverbid Mülleri ja Stahli tekstides

Näitamaks *sti*- ja *lt*-liiteliste adverbide kasutussageduse vahekorda vanas kirjakeeles, olen analüüsinud vana kirjakeele korpuse 17. sajandi tekste, täpsemalt Georg Mülleri ja Heinrich Stahli kirjanekuid. Eesti vanema kirjakeele perioodi on valitud iseloomustama just nende autorite tekstid, kuna tegu on esimeste pikemate terviklike säilinud eestikeelsete tekstidega, mis sisaldavad analüüsiks piisavat hulka materjali. Pealegi võib esmakordselt just 17. sajandi algusest ehk

Georg Mülleri jutlustest leida adverbe, mis on tuletatud adjektiividest. Heinrich Stahli teostes on adjektiivituletistest edasi tuletatud adverbide kohta juba rohkem näiteid.

Mülleri tekstidest on analüüsiks kasutatud VAKK-i märgendatud jutlustekste aastatest 1600–1606. Stahlilt on valitud „Hand- vnd Haußbuchi” III ja IV osa (mõlemad aastast 1638) ning „Leyen Spiegel” II osa (1649). Tegemist on lemmatiseeritud ja morfoloogiliselt märgendatud tekstidega. VAKK-is on teostatud sõnepäring lõppudega *-lt*, *-sti*, *-ste* ja *-st*, Mülleri tekstide puhul lisaks ka *-stÿ*. Otsitavateks sõnaliikideks olid määrsõna ja rõhumäärsõna.⁹ Leitud esinemused on toodud järgnevas tabelites.

Tabel 1. *sti-*, *st-*, *ste-* *stÿ-* ja *lt*-liitelised adverbid ning modaaladverbid Georg Mülleri tekstides

Sõne lõpp	Adverbimärgendiga	Modaaladverbimärgendiga
<i>-sti</i>	415 ¹⁰	168
<i>-st</i>	240	25
<i>-ste</i>	73	0
<i>-stÿ</i>	25	10
<i>-lt</i>	264	0
Kokku	1017	203

Kõik kokku

1220

sti-, *st-*, *ste-* *stÿ*-liitelisi 956 (78%)

lt-liitelisi 264 (22%)

9 Materjali analüüsimisel ei ole siin ega edaspidi terminoloogilistele üksikasjadele tähelepanu pööratud ning seega ei jagata sõnu täpsematesse funktsionaalsetesse rühmadesse ega eeldada, et modaaladverbi (või ka modaalpartikli) märgendiga sõned oleks koos diskursusemarkeritega osa suuremast pragmaatiliste markerite rühmast. Keskendutakse konkreetsete liidete abil tuletatud adverbide kasutussageduse kirjeldamisele. Terminoloogiaküsimusi on täpsustatud artiklis Valdmets 2013. Kuigi mõnel juhul on analüüsi käigus tulnud sõnade märgendit muuta, on seda püütud teha nii vähe kui võimalik.

10 Mülleri tekstides on ühtsuse eesmärgil muudetud üht märgendit: sõne *toesti* 'tõesti' puhul on viis esinemisjuhtu arvatud adverbide hulgast modaaladverbide hulka.

Tabel 2. *sti-*, *st-*, *ste-* ja *lt*-liitelised adverbid ning modaaladverbid Heinrich Stahli tekstides

Sõne lõpp	Adverbimärgendiga	Modaaladverbimärgendiga
<i>-sti</i>	4 ¹¹	0
<i>-st</i>	489 ¹²	104
<i>-ste</i>	54	0
<i>-lt</i>	133	2
Kokku	680	106
Kõik kokku	786	

sti-, *st-*, *ste*-liitelisi 651 (83%)

lt-liitelisi 135 (17%)

Georg Mülleri materjalis on vaadeldavatest adverbiliidetest kõige sagedam *-sti*, Heinrich Stahlil liitekuju *-st*. Sama tendents on ka modaaladverbide puhul. Õigupoolest on modaaladverbimärgendiga sõnade seas ainult üks *lt*-liiteline sõna: *töddelickult* Stahli 1638. aasta tekstis. Seega võib *st**- ja *lt*-liiteid võrdlevalt analüüsides mõlema autori tekstides märgata tugevat *st**-liite ülekaalu (umbes neli viiendikku kõigist esinemustest). Adverbimärgendiga sõnu on Mülleri tekstides 1017 ja modaaladverbimärgendiga 203. Stahlil on nende märgendiga sõnu vastavalt 680 ja 106. Siiski tuleb tõdeda, et modaaladverbide puhul on tegemist sõnadega, mis esinevad tekstides sagedasti, kuid lemmade valik ei ole kuigi mitmekesine: nii Mülleri kui ka Stahlil on erinevaid modaaladverbideks määratud lemmasid üksnes kuus. Edaspidi antakse kummagi autori materjali analüüsides täpsem ülevaade sufiksitate kasutusest.

Leitud esinemuste põhjal on koostatud sagedusloendid. Mülleri kõige sagedamad sõned on *toesti* (133 esinemust), *igkewest* (108) ja *löhitelt* (107). Stahlil on sagedaimad *igkawest* (92), *töddest* (65) ja *kindlast* (50). Seega võib autorite adverbikasutuses näha sarnasusi juba esmapilgul. Kahel autoril leidub selliseid sõnakujusid, mis täie-

11 *sti*-lõpulist adverbimärgendiga sõnade hulgast on kustutatud vorm *röhmustasti*, kuna tõenäoliselt on tegemist trükiveaga (peaks olema verb *röhmustasi*).

12 Kolm *st*-liitelist adverbimärgendiga sõna on siin loetud modaaladverbideks: *töddest* 'tõesti' (üks esinemiskord), *körgkest* 'kõrgesti, üliväga' (kuus esinemiskorda), *jergkest* 'ikka' (kaks esinemiskorda). Samamoodi on talitatud Stahli tekstis *lt*-liitelise sõnaga *töddelickult* 'tõelikult, tõepoolest' (üks esinemiskord). Kõiki siin nimetatud sõnu leidub korpuses ka modaaladverbimärgendiga.

likult kattuvad (nt *allasti*), kuid enamasti erineb samade sõnade kuju või kirjaapilt rohkemal või vähemal määral (*igkewest vs. igkawest/igkawelt; kindlasti vs. kindlast; nobbedasti/nobbedast/nobbest vs. noppedast/nopppest; hirmsasti vs. hirmsast* jne). Kuna autoritel ilmneb erinevaid sõnakujusid, siis on koostatud loendid ka rühmade kaupa, nii et sõnakujud on selguse mõttes ühendatud tänapäeva keele lemma alusel. Märgatav on, kuidas ka sama autori tekstides varieerub sõna kirjaapilt, nt Müller kirjutab sõna *tõesti* neljal kujul: *toddest, toest, toesti* ja *toesty*. Adverb *hästi* esineb Mülleril aga viiel kujul: *hæsti, hæsty, heesti, heesty, hesti*. Ka Stahlil tekstides on sõna *tõesti* mitmeti kirja pandud: *tõddest, tõhst, toddest*. Mülleri adverbide loendis on erinevaid variante rohkem kui Stahlil, kelle tekstid on ühtsemad – enamasti erinevad sõned üksteisest vaid ühe tähe võrra. Siiski võib varieeruvaid sõnakujusid esile tuua ka tema puhul: *weggiwast, wegkiwast, wegkiwaste* ‘vägevasti’; *awalickult, awwalickult, awwalickust* ‘avalikult’.

Kui vaadelda ainult modaalpartiklimärgendiga sõnu, võib näha, et mõlemal autoril on sagedaim rõhusõna *tõesti*. See esineb Mülleri jutlustes *st-*, *sti-* ja *stj*-liitelisena, Stahlil ainult *st*-liitelisena. Tänapäeva keeles on *tõesti* säilitanud oma partiklilise kasutuse, rõhutades lause sisu tõelevastavust. Sama võib öelda vaadeldud 17. sajandi autorite tekstides esinevate muude modaalsõnade kohta: Mülleril *weikasti/weykasti* ‘väga’, Stahlil *tõddelickult, kõrgkest* ja *jergkest*. Kuigi mõnel sõnal, nt *järjest*, on tänapäeva keeles olemas ka täistähenduslik kasutus (‘ühtejärke, üksteise järel’)¹³, on materjali piiratud tõttu raske öelda, kas 17. sajandil paralleelset kasutust tunti. Tegelikus tarvituses on aga kõigil Müllerilt leitud modaaladverbimärgendiga sõnadel edaspidigi säilinud partikli funktsioon.

Adverbide loendist võib leida nii selliseid sõnu, mis on tänapäevaks partiklistunud, kui ka niisuguseid, mis on siiani kasutusel ainult täistähenduslikuna. Siinkohal ei näi adverbide kasutussagedus partiklistumise tõenäosuses rolli mängivat. Tänapäeval on rõhutavas funktsioonis võimalikud nii sellised sõnad, mis Mülleril ja Stahlil on sagedad (tänapäeva keeles nt *igavesti, kindlasti, õigesti*), kui ka sellised, mis on esinenud vaid üksikjuhtudel (tänapäeva keeles nt *kibedasti* (*kiire*), *kangesti* (*hea kraam*), *julgelt* (*üle saja kilo*), *hullult* (*hea film*)). Silma hakkab ka asjaolu, et mõlema autori tekstides on enamasti just *st**-liitelised üksused need, mida on tänapäeval võimalik kasutada rõhusõnana. Leidub vaid mõni erandlik *lt*-liiteline adverb (nt *igkawelt*), mille puhul on tänapäeva keeles modaalne tarvitus võimalik

13 Sõna *järjest* eri tüüpi kasutuse näidetena vrd lauseid *asjad olid laotud järjest ja järjest paremaks läheb*.

vaid *sti*-liitelisena (*igavesti lahe tüüp*, *lt*-liitelist kuju enam ei kasutata¹⁴). Kui aga arvestada, et *st**-lõpulised adverbid on vana kirja-keele tekstides suures ülekaalus, on selline tendents mõistetav.

4.1. *lt*- ja *st**-liitelised adverbid ja modaaladverbid Georg Mülleri tekstides

Georg Mülleri jutlustes esineb kokku 128 erinevat *lt*- ja *st**-lõpulist adverbimärgendiga sõnet ning kuus erinevat *lt*- ja *st**-lõpulist modaaladverbimärgendiga sõnet. Tänapäeva eesti keeles on uuritavad üksused tihtipeale teise kirjakuju ja mõne tüve puhul on eelistatav suffiks muutunud. Edaspidi on toodud tähelepanekud (modaal)adverbide kujunemise ja kasutamise kohta. Kõiki sõnesid, mis otsimootor päringu vastuseks andis, ei ole analüüsi kaasatud (välja on jäetud 16 sõnet). Keskendutakse viisi- ja modaaladverbidele, mitte aja-, koha-ega hulgamäärsõnadele või muudele, mis otsimootor *lt*- ja *st**-lõpulist adverbimärgendiga sõnede hulgas välja pakkus. Nii on Mülleri puhul välja jäänud sellised sõnad nagu *weliast* ‘väljast’, *ligkimeste* ‘lähemale’, *emist* ‘kuni’ jne. Niisugune piirang on tehtud seetõttu, et viimase sadakonna aasta jooksul on just viisiadverbid olnud need, mis on suundumas pragmaatilisema kasutuse poole.

Mülleri tekstides on ülekaalus *st**-liitega sõnad, kusjuures *-st** ja *-lt* vahel valimisel on Müller olnud järjepidev: samale tüvele on alati liidetud sama liide, s.t kindla tüve juures on iga kord ühtmoodi valitud kas *-st** või *-lt*. Teisalt on konkreetse sõna kirjapilt tihtipeale vägagi varieeruv, nt *roihsastil/roimsastil/roÿmsast/röhmsaste/röimsastil/röÿmsastil/(röÿmsamasti)*.

Järgnevalt on toodud tähelepanekuid Mülleri (ja hiljem ka Stahli) adverbide ning modaaladverbide kasutuse kohta, seejuures on näite-lausetes võimaluse korral püütud esitada ennekõike neid sõnu, mis tänapäeva keeles on muuhulgas võimalikud ka rõhusõnadena. Eri tuletustüvesid ja liiteid analüüsides ei vaadelda adverbide tänapäevaseid tähenduserinevusi (nt *kindlasti* vs. *kindlalt*), oluline on vaid see, kas konkreetsele tüvele on tänapäeval võimalik liita *sti*- või *lt*-liide (või mõlemad).

Tänapäevane *sti*-liide on Mülleri tekstides kasutusel *sti*-, *st*-, *ste*- ja *stÿ*-kujulisena, kusjuures arvuliselt on ülekaalus *sti*-liitekuju. *st**-liidet

14 Kahtluse korral, kas vaadeldav sõna tänapäeva kirjakeeles esineb või mitte, on kasutatud abivahenditena õigekeelsussõnaraamatut (ÕS) ning eesti keele seletavat sõnaraamatut (EKSS). Kuigi siinkirjutaja mõönab, et neis kahes väljaandes ei pruugi olla kõiki sõnu, mis on tänapäeva eesti keeles kasutusel, pakuvad need siiski keeleuurijale toetuspunkti, mille informatsiooni paikapidavust on hiljem võimalik kontrollida.

on Müller kasutanud ka komparatiivvormidest tuletamiseks, nt *kindlamasti*, *selgkemasti*, *parrembastÿ*. Stahlilgi on sellised vormid esindatud (nt *kurjambast*), kuid oluliselt vähemal määral.

Enamasti on Mülleri sõnade kirjapilt tänaseks teisenenud, kuid mõne üksuse puhul on tal selge eelistus, mis ühtib ka tänapäeva keelepruugiga (nt vormi *kindlasti* ülekaal variantide *kindlaste*, *kindlast*, *kindlamasti*, *kindlamast* seas, vt 10, 11). Samas funktsioonis on Mülleri kasutusel ka praeguseks kadunud *vissisti*-adverb ehk *wiβist/wiβiste/wissiste/wiβisti* 'kindlalt; kindlasti' (12, 13). Vorm *wiβist* esineb tihtipeale fraasis *wiβist nïck toesti*. Samuti saab välja tuua, et nii *vissisti* kui ka *kindlasti* esinevad Mülleri jutlustes sagedasti koos verbiga *pidama* (10).

- (10) Waitd se wasta piddame meÿe **kindlasti** Ium~ala Sana pæle lothma, mea tæma meÿle oma Sana siddes on toiwutanut, sesama tahab tæma meile toddest kaas andada, tæma Sana eb walleta mitte (VAKK, 1601-Myller 3, 8).
- (11) Eβimelt ollete teÿe kwlnut, kumb se eike ninck toβine Iumala Kirck sÿn Måå pæl on, on se, ke Iumala Sana kuulwat, oma mele siddes piddawat, Peiwa ninck Öh sest paiatawat, ninck ewat kalda hennes mitte, weel parremba echk pahemba keddel, moito iewat **kindlaste** Iumala Sana iure (VAKK, 1601-Myller 37, 1).
- (12) Abraham on vscknuth se Lothmeβe pæle, kus is mitte Lotust olle, Minckprast tæma is olle mitte kahe wahel se Iumala Toiwutuβe pæle lebbÿ sen Ebbaussu, Erranes, tæma saÿ wægkew sen Vssu siddes, ninck andis Iumalalle se auwo, ninck tædis **wissiste**, mea Iumal on toiwutanuth, se woib tæma kaas teha (VAKK, 1603-Myller 15, 6).
- (13) Waitd se tæ mina **wiβist** nïck toesti, eth Iumall minulle tahab Armul: olla, vnd on minulle kz tæma Arma Aino Poÿa Ihm Chrm omaw andnuth, eth tæma nüith minu Oñist: nïck Erraluñastajä on (VAKK, 1604-Myller 19, 7).

Mülleri tekstides leidub teisigi adverbe, mis on tänapäeval partiklistunud või oma esialgsest adverbifunktsioonist kaugenenud. Näiteks sõna *julgesti/julgelt* esineb nii Mülleri kui ka Stahli tekstides (14). Erinevalt selle adverbilisest kasutusest Mülleri kirjapanekutes esineb sõna nüüdisajal paljudes tekstides rõhusõnana (nt lauses *meil on julgelt pool maad veel sõita*).

- (14) Eike ninda A. R. woïdt sina ninck mina, ia keick Risti vsckliβet Inimeβet, sen Pöha Apostle Pauluβe kaas ihastada ninck **iulkesti** iüttelda: On Iumal meddÿ kz, Rom: 8. ke woib sÿβ wasta meïdt olla? (VAKK, 1603-Myller 15, 9).

lt-sufiksilisi adverbe leidub küll vaatluse all olnud Mülleri jutluste lausetest viiendikus, kuid tegelikult on tüvesid, mille järel see liide esineb, vaid mõni üksik. Enamasti on tegemist selliste sõnadega, mis on tänapäeval samuti ainult täistähenduslikud (nt *lõhitelt/lõhitult* 'lühidalt'). Teiste hulgas on aga ka vormid *wimatelt*, *wjmselt*, *wjmselt*, mida tänapäeval kasutatakse kujul *viimaks*. Seega on praeguseni säilinud sõna adverbiline funktsioon, kuid sõna kuju on muutunud ning *viimaks* on interpreteeritav muu hulgas modaalsena (nt lauses *tee ruttu, muidu viimaks jääd üldse ilma*).

Mülleri materjalis leidub adjektiividest tuletatud *lt*- ja *st**-liitelisi adverbe. Peamiselt on tegemist sellistest omadussõnadest tuletatud määrsõnadega, millel eraldi produktiivset liitelist kuju (s.t *ne*-, *line*- või *lik*-liidet) ei ole. *ne*-, *line*- või *lik*-liite ja adverbiliite kombinatsioonidest on esindatud vaid *selt*-lõpp ning sedagi üksikutel juhtudel: *wjmselt*, *wjmselt* jne.

Kokku on Mülleri jutlustes 63 erinevat adverbi ja vaid kaks erinevat modaaladverbi. Jättes kõrvale 11 sõna, mida ei ole analüüsis kasutatud (vaatluse all olid vaid viisi- ning rõhumäärsõnad), jääb alles 54 erinevat sõna. Nendest on suur osa ka nüüdiskirjakeeles olemas. 11 sõna puhul on *st**- või *lt*-liite kasutus jäänud praeguseni samaks (*eikeste/eikesti/eikestj* > *õigesti*, *ellawalt* > *elavalt*). 18 sõna puhul on vanas kirjakeeles tarvitatud *st**-liide asendunud *lt*-liitega (*kebiaste/kebiastasti* > *kebjalt* ehk *kergelt*). 25 juhul on Müller aga kasutanud sõnu, mis temal esinevad järjekindlalt kas ainult *st**- või ainult *lt*-sufiksiga, kuid mida on tänapäeval võimalik tarvitada nii *st*- kui ka *lt*-liitelisena (*eckitzelt* > *äkitselt*, *äkisti* (ka *äkitsi*, *äkki*); *armasti/armsastil/armastj* > *armsasti/armsalt*; *vwesti* > *uuesti/uuelt*), kusjuures kahe erineva vormi puhul ei ole tähendusnüanssidele tähelepanu pööratud (nt *kindlasti* ja *kindlalt*). Mülleri tekstidest puuduvad sellised vormid, mille puhul oleks samale tüvele vaheldumisi liidetud nii *-st** kui ka *-lt*.

4.2. *lt*- ja *st**-liitelised adverbid ja modaaladverbid Heinrich Stahli tekstides

Heinrich Stahli kolmes raamatus, mis on VAKK-i märgendatud osas kättesaadavad, esineb kokku 115 erinevat *lt*- ja *st**-liitelist adverbimärgendiga sõnet ning kuus erinevat *lt*- ja *st**-liitelist modaaladverbimärgendiga sõnet. Kõiki sõnesid, mis otsimootor päringu vastuseks andis, ei ole analüüsi kaasatud (välja on jäetud kümme sõnet). Sarnaselt Mülleri tekstide analüüsiga keskendutakse viisi-, mitte aja-, koha- ega hulgamäärsõnadele. Stahli tekste analüüsides on välja jäänud sellised sõnad nagu *kougkelt* 'kaugelt', *körgkest* 'kõrgele', *seest* jne. Erinevalt Mülleri tekstidest leidub Stahli materjalis kolm

sellist tüve, mille puhul on kasutatud rööpselt nii *st**- kui ka *lt*-liidet. Nendeks on *igkawelt/igkawest* 'igavesti', *awalickult/awwalickult/awwalickust* 'avalikult' ja *töitelickult/töitelickust* 'täielikult'.

Tänapäevane *sti*-liide on Stahl'i tekstides kasutusel *st*-, *sti*- ja *ste*-kujulisena (15, 16). Erinevalt Müllerist on Stahl kasutanud *sti*-liidet vaid ühel juhul: tugevalt leksikaliseerunud tuletises *allasti*.

- (15) Kus sa ninda Jummal pallut/ peat sa **kindlast** usckma/ temma sahp sünno palwe kuhlma/ ninck sünnul sünno pattut andix andma (VAKK, 1638-Stahl, 207).
- (16) Sedda peawat keick kurbat Süddamet **hehste** tallel pannema ninck meesle piddama (VAKK, 1649-Stahl, 559).

Kui vaadelda liiteid kõrvutavalt ja võrrelda neid tänapäeva kirja-keeles kasutatutega, on märgata, et Stahl'i tekstide *st**-liide on tänapäeval enamasti *sti*-kujuline (*kindlast* > *kindlasti*; *allaste/allasti* > *alasti*; *hehste* > *hästi*; *alpast* > *halvasti*). Samas on enamik nendest sõnadest tänapäeval kasutusel ka *lt*-liitelisena (*kindlast* > *kindlasti*, *kindlalt*; *kibbedast/kibbedaste* > *kibedasti*, *kibedalt*). Tegelikult võibki öelda, et valdav osa Stahl'i *st**-lõpulistest adverbidest on tänapäeva keeles paralleelselt *sti*- ja *lt*-lõpulisel. Vaid üksikute sõnade puhul on *-st** asemel nüüdiskirjakeeles kasutusel *lt*-liide (*-kartlickust* > *kartlikult*, nt liitsõnas *jumalakartlikult*; *töitelickust* > *täielikult*; *kebjast* > *kebjalt* 'kergelt').

lt-sufiks ei ole Stahl'il nii sage kui *-st**. Siiski on need *lt*-sõnad, mida ta on oma tekstides kasutanud, ka tänapäeval *lt*-liitelised. Teiste adverbide seas esineb ka *äkitselt* (17), mis funktsioneerib tänapäeval mõnes kontekstis episteemilise partiklina (nt lauses *äkitselt ta tulebki?*). Stahl'i kirjutistes on tegemist siiski täistähendusliku kasutusega.

- (17) Ninck kus temma te pehl olli/ ninck ligki Damasco jure tulli/ paistas temma ümber **heckiselt** üx suhr walgkus taiwast (VAKK, 1638-Stahl, 166).

On vaid mõni näide, kus Stahl kasutatud *lt*-liiteline sõna on tänapäeval tarvitusel ainult *sti*-liitelisena (*igkawelt* > *igavesti*; *meelelickult* > *meelsasti*, *hea meelega*). Siiski on sõna *igavesti* puhul tegemist adverbiga, mis esineb Stahl'ilgi kahel kujul (*igkawelt* ja *igkawest*), seega on tänapäeva kirjakeeles ühe variandi kasuks ühtlustumine mõistetav. Sõna *meelelickult* on aga nüüdseks läbi teinud suure muutuse. Ühe näitena võib sellesse loendisse lisada veel sõna *tödelickult* 'tõepoolest' (*tödelickult* > **töelikult* > *tõepoolest*), kuna tänapäeval kasutatava sõnavormi lõpp on *-st*.

Nagu juba eespool märgitud, on mõned uuritavatest sõnadest tänapäevaks kadunud, asendunud või läbi teinud suure muutuse. Nii on

keelest kadunud näiteks sõna *wissist* tähenduses 'kindlasti' (18). Samuti on mõnest adverbist kadunud liide (nt *-us* tuletisest *nöddrusselt* > *nödralt* või *-lik* ja *-lt* tuletisest *rüttolickult/ruttolickult* > *ruttu*; vt 19, 20).

- (18) Nühdt nehn ninck moistan minna töddest ninck **wissist**/ eth Jummal ep piddap ennamb lugku öhest Jnnimessest/ kudit töisest (VAKK, 1638-Stahl, 63).
- (19) O Jssand JEsu/ kus minna **nöddrusselt** kombisen/ ninck langem/ sihs aita münd jelle öigke te pehle (1638-Stahl, 33).
- (20) Keick münno wainlasest peawat hebbedax sahma/ ninck wehka heitma/ hend ümberpöhrma/ ninck hebbedax sahma **rüttolickult** (VAKK, 1638-Stahl, 2).

Stahli materjalis leidub hulk (modaal)adverbe, mis on tuletatud produktiivse liitega (nt *ne-*, *line-* või *lik-*liitega) adjektiivist. Valdavaim on *lik*-liide, Stahli kujul *-lick* : *-licku*. *lick*-liitelisele omadussõnale on Stahl enamasti lisanud *lt*-liite (*iholickult*, *immelickult*, *armolickult*). Vaid mõne üksiku sõna puhul lisandub *lick*-liitele suffiks *-st** (*-uscolickust* '(risti)usklikult', *awwalickust* 'avalikult'). Tuletusalusena esineb ka *ne*-liitelisi omadussõnu (*wihmselt/WJhmselt* 'viimaks', *nöddrusselt* 'nödralt'). Stahli tekstides on kasutusel ka ilmselt *line*-omadussõnaliitest lühenenud *li*-variant, mida autor kasutab koos *st*-adverbiliitega (*rickalist* 'rikkalikult', *tarckalist* 'targasti', *ajalist* 'aegsasti', *laijalist* 'laiali').

Kokku esineb Stahli siin vaadeldud tekstides 84 erinevat adverbi ja neli erinevat modaaladverbi. Jättes kõrvale kaheksa sõna, mida ei ole analüüsis kasutatud (vaatluse all olid vaid viisi- ning rõhumäärsõnad), jääb alles 80 erinevat sõna. Nendest valdav osa on ka nüüdiskirjakeeles olemas. 30 sõna puhul on *st**- või *lt*-liite kasutamine vaadeldud tuletustüve juures jäänud samaks (*hehste/heste* > *hästi*, *ajalickult* > *ajalikult*). 24 sõna puhul on vanas kirjakeeles kasutusel olnud *st**-liide asendunud *lt*-liitega või on toimunud muutused tuletustüves (näiteks kasutatakse tänapäeval tuletusaluse adjektiiviga mõnd muud liidet: *kuhlelickult* > *kuulekalt*, *ahastalickult* > *ahastavalt*, või kasutatakse sõna teise liitega: *rickalist* > *rikkalikult*). 23 juhul on aga Stahl kasutanud sõnu, mis on temal järjekindlalt tarvitusel vastavalt *st**- või *lt*-suffiksiga, kuid mida on tänapäeval võimalik kasutada nii *sti-* kui ka *lt*-liitelisena (*kurjast/kurjaste/kurjambast* > *kurjasti*, *kurjalt*; *julgkest/jülgkest* > *julgesti*, *julgelt*). Erinevalt Müllerist on Stahl kolme sõna kasutanud rööpselt nii *st**- kui ka *lt*-liitelisena, tänapäeva kirjakeeles on nendest võimalik vaid üks variant (nt *igkawelt/igkawest* > *igavesti*, *töitelickult/töitelickust* > *täielikult*). Samal ajal ei esinenud Stahli

tekstides nii nagu Müllerilgi ühtegi seesugust (modaal)adverbi, mis olnuks kasutusel paralleelselt nii *st**- kui ka *lt*-liitega ja mille puhul oleksid ka tänapäeva keeles sama tüve juures võimalikud mõlemad liited.

Üldistavalt võib öelda, et vanas kirjakeeles sagedast *st**-adverbi-liidet kasutatakse nüüdisajal *sti*-kujulisena ning sama (viisi)tähenduse väljendamiseks on tänapäeval kasutusel ka *lt*-liide. *lt*-liide, mis on Mülleri ja Stahli tekstides võrreldes *st**-liitega vähemuses, esineb aga samades adverbides praeguseni. See osutab *lt*-liiteliste adverbide püsivusele kirjakeeles ja nende suuremale leksikaliseeritusele ning võiks ühtlasi seletada nende hilisemaid funktsiooninihkeid modaalsete kasutuste suunas.

5. Kokkuvõte

Artiklis võeti vaatluse alla *lt*-liiteliste adverbide kasutamine vanemas eesti kirjakeeles. Tänapäeva eesti keeles on just *lt*-liitelised muutumatud sõnad need, mis on paralleelselt kasutusel nii adverbide kui ka pragmaatiliste markeritena. Seega on *lt*-sufiksiga täistähenduslikud määrsõnad pragmaatiliste üksuste (sh modaal sõnade) allikaks (Valdmets 2011, 2013, Valdmets, Habicht 2013). Siinses artiklis kirjeldatav diakrooniline ekskursus võeti aga ette eesmärgiga saada taustteavet *lt*-liiteliste viisi- ja rõhumäärsõnade kasutamise kohta vanades allikates. Peale selle sooviti uurida võimalikke seoseid vanas kirjakeeles leiduvate adverbide toonase ja tänapäevase kasutuse vahel, seda nii nende vormist kui ka funktsioonist lähtudes.

Praegusel ajal on *-lt* sagedaim adverbisufiks, liitudes enim adjektiivsele tüvele. Tulemusaluseks olev omadussõnaline tüvi on tihti peale omakorda tuletatud ja nii lisandub *-lt* tihti *ne-*, *line-* või *lik*-liitelistele adjektiividele. Sellist seaduspära oli märgata juba 16. sajandi tekstides, kus leiduvad *lt*-määrsõnade kirjakeelsed esmaesinemused.

Uurimus on jaotatud kolme ossa. Esiteks kirjeldati *lt*-liite funktsiooni üldiselt, puudutades muu hulgas *lt-* ja *sti*-sufiksiste vahetähta tänapäeva keeles. Seejärel iseloomustati *lt*-liidet vanas kirjakeeles alates selle esimestest teadaolevatest esinemistest kuni 20. sajandi tekstideni. Artikli kolmandas osas analüüsiti kahe autori, Georg Mülleri ja Heinrich Stahli kirjapanekutes olevaid *lt-* ja *st**-liitelisi adverb- ja modaaladverbimärgendiga sõnu. Kui Stahli ja Mülleri tekstides on valdav *st**-liide, siis tänapäeval on see paljudes sõnades asendunud *lt*-liitega. Selgus, et *st**-liide oli juba 17. sajandil kasutusel nii rõhukui ka viisimäärsõnades ning *-st** ja *-lt* vahetähta tekstides oli erinev. Õigupoolest esines *-lt* modaaladverbi lõpus vaid ühel (pigem juhuslikul)

korral. Siiski tuleb tõdeda, et uuritud materjal koosnes vaimulikest tekstidest, milles osa modaalseid sõnu markeerib piiblikeele stiili ja võib olla mõjutatud lähtetekstide eeskujust. Samas aga on selge, et kui tegemist oleks olnud kunstlikult tekstidesse paigutatud modaaletõnadena, poleks need praeguseni keeles püsinud.

lt-sufiks on tänapäeval valdavaim määretõnasufiks, mis liitub probleemideta kõikidele tuletatud tüvedele. Selline tendents on aga uus, varem on määretõnade tuletamisel laialdasima kasutusega olnud *st**-sufiks. Hüpotetiliselt on võimalik väita, et kui praegusajal oleks sagedam *sti*-liide, võiks olla ülekaalus ka *sti*-adverbide kujunemine pragmaatilisteks markeriteks. Nüüdseks on aga nii kirja- kui ka kõnekeeles sagedaimaks saanud *lt*-liide, kusjuures viimase saja aasta materjal näitab *lt*-adverbide edasist arengut sünsemantilisteks sõnadeks. Tõenäoliselt on praegusaja *lt*-sõnade valdavam ja *sti*-sõnade vähesem esinemine kirjakeele teadliku rikastamise tagajärg. Teisalt on varasematest uuringutest teada, et sõnade partiklikus muutumise juures mängib võtmerolli suuline keel, seega on tänapäeva multifunktsionaalsed *lt*-liitega sõnad pidanud mingil ajahetkel, tõenäoliselt 19. sajandi teisel poolel või 20. sajandi alguses rahvapärasele keelekasutusele omased olema. Siinses artiklis täpsema vaatluse all olnud 17. sajandi materjal seda suundumust veel avada ei võimaldanud.

Adress:

Annika Kungas
Eesti ja üldkeeleteaduse instituut
Tartu Ülikool
Jakobi 2, 51014 Tartu
E-post: annika.kungas@ut.ee

Allikad

EKK = Tartu Ülikooli eesti kirjakeele korpus. Saadaval internetis

<<http://www.cl.ut.ee/korpused/kasutajaliides/>>. Vaadatud 15.06.2013.

EKSS = Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll, toim. (2009) *Eesti keele seletav sõnaraamat. 2.*, täiendatud ja parandatud trükk. (1. trüki toim. Rudolf Karelson, Valve Kullus (Põlma), Erich Raiet, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis.) Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. Saadaval internetis <<http://www.eki.ee/dict/ekss/>>. Vaadatud 31.07.2013.

VAKK = Tartu Ülikooli vana kirjakeele korpus. Saadaval internetis

<<http://www.murre.ut.ee/vakkur/Korpused/korpused.htm>>. Vaadatud 31.07.2013.

ÕS = *Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2006*. Toim. Tiiu Erelt. Koost. Tiiu Erelt, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. Saadaval internetis <<http://www.eki.ee/dict/qs/>>. Vaadatud 31.07.2013.

Kirjandus

- Aavik, Johannes (1921) *Uute sõnade ja vähem tuntud sõnade sõnastik*. Teine parandet ja suuresti täiendat trykk. Tallinn: A. Keisermann'i Kirjastus.
- Aavik, Johannes (1936a) „Keeleuuendus, keelevead, keelehalbused. 2. osa”. *Looming*, 7. Saadaval internetis <<http://www.kirjandusarhiiv.net/?p=319>>. Vaadatud 11.02.2013.
- Aavik, Johannes (1936b) *Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika*. Tartu: Noor-Eesti Kirjastus.
- Bybee, Joan L. (2003) „Mechanisms of change in grammaticization: the role of frequency”. In Brian D. Joseph, Richard D. Janda, eds. *The Handbook of Historical Linguistics*, 602–623. Oxford: Blackwell.
- EKG = Mati Erelt, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare (1995) *Eesti keele grammatika I. Morfoloogia. Sõnamoodustus*. Peatoim. Mati Erelt, toim. Tiiu Erelt, Henn Saari ja Ülle Viks. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut.
- Hakulinen, Lauri (2000) *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. 5. muuttamaton painos. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Hornung, Johann (1977 [1693]) *Grammatica Esthonica, brevis, Perspicuâ tamen methodo ad Dialectum Revaliensem. ed. à Johanne Hornung*. Haarmann, Harald, Einl. und Hg. [Faksiimiletrükk.] (Die Estnischen Grammatiken des 17. Jahrhunderts, III.) Hamburg: Buske.
- Hupel, August Wilhelm (1780) *Ehstnische Sprachlehre für beide Hauptdialekte, den revalschen und dörptschen, nebst einem vollständigen Wörterbuch*. Riga: Johann Friedrich Hartknoch.
- ISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen, Irja Alho (2004) *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kasik, Reet (2013) *Komplekssete sõnade struktuur*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kingisepp, Valve-Liivi, Kristel Ress, Kai Tafenau (2010) *Heinrich Gösekeni grammatika ja sõnastik 350*. Tartu: Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut.
- Metsmägi, Iris, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar (2012) *Eesti etümoloogiasõnaraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Stahl, Heinrich (2000 [1637]) *Anführung zu der Esthnischen Sprach, auff Wolgemeinten Rath, und Bittliches Ersuchen, publiciret von M. Henrico Stahlen*. [Faksiimiletrükk.] (Maarjamaa taskuraamat, 15.) Brampton, Tartu: Maarjamaa.

- Thor Helle, Anton (2006 [1732]) *Kurtzgefaszte Anweisung zur Ehstnischen Sprache. Lühike sissejuhatus eesti keelde*. Tlk. Annika Kilgi ja Kristiina Ross. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Valdmets, Annika (2011) „Kahe eesti kirjakeele modaalpartikli arengust viimase sadakonna aasta jooksul”. *Keel ja Kirjandus* 54, 10, 764–776.
- Valdmets, Annika (2013) „Modal particles, discourse markers, and adverbs with *lt*-suffix in Estonian”. In Liesbeth Degand, Bert Cornillie, and Paola Pietrandrea, eds. *Discourse markers and modal particles. Categorization and description*, 107–132. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Valdmets, Annika, Külli Habicht (2013) „Episteemilistest modaalpartiklitest eesti kirjakeeles”. Toim. Ilona Tragel, Ann Veismann ja Piret Piiroja. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri* 4-1, 205–222.
- Wiedemann, Ferdinand Johann (1875) *Grammatik der ehstnischen Sprache, zunächst wie sie in Mittelehstland gesprochen wird, mit Berücksichtigung der anderen Dialekte*. St.-Petersbourg: Imprimerie de l'Académie impériale des sciences.
- Wiedemann, Ferdinand Johann (1923) *Eesti-saksa sõnaraamat: Eesti kaardiga*. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.

Abstract. Annika Küngas: The change of the use of *lt*- and *sti*-suffixed adverbs in Literary Estonian. This paper investigates the use of some of the *lt*-suffixed adverbs and the change of their functions in Literary Estonian. *-lt* as an adverbial suffix will be examined on the basis of corpora data both in older and newer Literary Estonian. The article also focuses on the 17th century texts by Georg Müller and Heinrich Stahl and the authors' use of adverbs and modal adverbs. In these texts, the parallel usage of *lt*- and *sti*-suffixes will be demonstrated, since the functions of these suffixes have been similar in the historical development of the Estonian language. This has caused the variability of *-lt* and *-sti*. In the texts of both authors, the *sti*-suffixed (modal) adverbs are dominant, while in present day Estonian, *-lt* is more frequent. Thus, it is necessary to investigate the change of *lt*-suffixed adverbs and modal adverbs in older Estonian in order to provide insights into their functions in the present day. In the process of writing this paper, it is implied that the *lt*-suffixed words in contemporary Estonian may function both as full content adverbs as well as pragmatic markers.

Keywords: adverbs, modal adverbs, Old Literary Estonian, contemporary Estonian, *lt*-suffix, *sti*-suffix